

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.23.16>

УДК 327(438:477):005.591.6(043.5)

Слова Тетяна,

аспірантка кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ТРАДИЦІЇ ЯГЕЛЛОНСЬКОЇ ТА П'ЯСТІВСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЙ У СУЧАСНІЙ ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ПОЛЬЩІ

У статті здійснено спробу проаналізувати традиції сучасної польської зовнішньої політики, що беруть свій початок від історично апробованих ягеллонської та п'ястівської концепцій, що були сформульовані польською політичною елітою в попередні століття. Концепції отримали свої назви за домінуючими королівськими династіями Польської держави періоду середніх віків – «П'ястівська» і «Ягеллонська».

П'ястівська та ягеллонська концепції – найдавніші політичні польські доктрини, що корінням сягають періодів розквіту польської держави, часів величчя і могутності, саме той період слугує взірцем для наслідування і проєктується сучасниками на власні реалії. Перша зі згаданих концепцій спрямована на активізацію співпраці з Німеччиною та паралельне пасивне ставлення до взаємин або навіть конфронтаційні стратегії у відносинах із східними сусідами. Друга, ягеллонська зовнішньополітична концепція, на противагу, ставить у центр активну експансію в напрямі Білорусі, Литви, України та Росії. Ягеллонська концепція, по суті, сповідує ідею «підкорення Сходу» та утворення багатонаціональної держави із центром у Варшаві.

У ХХ столітті п'ястівська та ягеллонська концепції отримали нове дихання і проявилися через концепції федералізму та прометеїзму, запропоновані польським політичним діячем Ю. Пілсудським, проявилися через інкорпоративну політику польських ендеків та Р. Дмовського, отримали нове трактування польською політичною еміграцією на шпальтах паризької «Культури», реалізовувалися на практиці у 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття урядами Республіки Польща.

Саме ягеллонська та п'ястівська зовнішньополітичні доктрини лягли в основу формування концепцій зовнішньої політики Другої та Третьої Речі Посполитої. Традиції реалізації зовнішньої політики Польщі щодо українців, що сформувалися в попередні століття, приможилися і доповнилися новим баченням, були адаптовані до нових геополітичних реалій та набули нових особливостей прояву у ХХ – на початку ХХІ століття.

Ключові слова: Польща, концепції зовнішньої політики, традиції, сучасність, ягеллонська концепція, п'ястівська концепція.

Yelova Tatiana. Traditions of the Yagelon and Piastov concepts in the modern foreign policy of Poland

The article attempts to analyze the traditions of modern Polish foreign policy, which originate from the historically tested Jagiellonian and Piast concepts conceived by the Polish political elite in previous centuries. The concepts are named after the dominant royal dynasties of the Polish state of the Middle Ages – “Piast” and “Jagiellonian”.

The Piast and Jagiellonian conceptions are the oldest Polish political doctrines, rooted in the heyday of the Polish state, the times of greatness and power, and that period is a model to be followed and projected by contemporaries into their own realities. The first of these concepts is aimed at intensifying cooperation with Germany and a parallel passive attitude to relations or even confrontational strategies in relations with the eastern neighbors. The second, Jagiellonian foreign policy concept, in contrast, focuses on active expansion in the direction of Belarus, Lithuania, Ukraine and Russia. The Jagiellonian concept, in essence, professes the idea of “conquering the East” and the formation of a multinational state centered in Warsaw.

In the twentieth century, the concepts of Piast and Jagiellonian received their new breath and manifested themselves through the concepts of federalism and Prometheanism proposed by Polish politician Józef Piłsudski, manifested through the incorporation policy of Polish endeavors and Roman Dmowski, received a new interpretation by Polish political emigration. implemented in practice in the 90s of the XX – early XXI century by the governments of the Republic of Poland.

It was the Jagiellonian and Piast foreign policy doctrines that formed the basis for the formation of the foreign policy concepts of the Second and Third Rzeczpospolita. The traditions of Poland's foreign policy towards Ukrainians, formed in previous centuries, have taken root and been supplemented with new visions, adapted to new geopolitical realities and acquired new features of their manifestation in the XX – early XXI century.

Key words: Poland, foreign policy concepts, traditions, modernity, Jagiellonian concept, Piast concept.

Одними із найдавніших польських зовнішньополітичних доктрин, що були сформульовані та реалізовувалися на практиці польською політичною елітою, є п'ястівська та ягеллонська концепції. Обидві своїм корінням сягають далеко за межі ХХ століття, однак ті постулати, що лежать в основі ягеллонської та п'ястівської концепцій, стали популярними в польському суспільстві і сягають своїм корінням тих зовнішньополітичних традицій, на які опирається сучасна польська зовнішня політика. Основні ідеї

ягеллонської та п'ястівської концепцій лягли в основу новітніх доктрин зовнішньої політики і отримали нове дихання в реалізації польської зовнішньополітичної діяльності у XX – на початку XXI століть.

Російський дослідник О. Неменський, спираючись на дослідження польських вчених, визначає, що перша із згаданих концепцій спрямована на активізацію співпраці із Німеччиною та паралельне пасивне ставлення до взаємин або навіть конфронтаційні стратегії у відносинах із східними сусідами. Друга зовнішньополітична концепція, на протигагу, ставить у центр активну експансію в напрямі Білорусі, Литви, України та Росії. «Ягеллонська» концепція, по суті, сповідує ідею «підкорення Сходу» та утворення багатонаціональної держави із центром у Варшаві [1].

П'ястівська концепція в основі містить доктрину «сарматизму», в якій обґрунтовується походження польської шляхти від сарматів. Концепція возвеличує роль династії П'ястів, яка відкрила двері Польщі до західної цивілізації Каролінгів і у 966 році принесла християнство. У межах концепції виокремлюється «теорія помосту і передмур'я», де країна виступає форпостом західного християнства, останнім бастионом латинської культури на сході Європи. У лоні цього підходу можна виокремити інкорпораційну, антинімецьку ідею Р. Дмовського [2, с. 185], яка підкреслювала, що між Росією та Німеччиною немає місця для слабкої Польщі, якій мають належати ті землі, де домінує польська людність [3, с. 29].

Власне п'ясти бачили Польщу мононаціональною державою: національні меншини потрібно було або асимілювати, або виселити. Польський політичний діяч міжвоєнних десятиліть Р. Дмовський як один із носіїв цієї концепції вважав, що головним завданням Польщі є захоплення якомога більшої території, зокрема України, Білорусі і Литви, та асиміляція їхніх мешканців. Протистояння ягеллонської та п'ястівської концепцій тривало впродовж усього XX століття [4, с. 71]. Більш детально ідеї Р. Дмовського щодо здійснення зовнішньої політики Польщі ми аналізуватимемо в наступних розділах, а поки ж зупинимось більш конкретно на ідеї «сарматизму» як одного з визначальних постулатів п'ястівської концепції.

Посилаючись на античних авторів, із погляду яких сармати (савромати), як і скіфи, були варварськими войовничими племенами, що населяли Сарматію, польські історики стверджували: «Саме ми і є сармати, і тому те, що про сарматів писали, правильно вважати написаним про предків наших» [5, с. 6].

Підвалиною визначення спільності предків польського, чеського та руського народів був сюжет про трьох братів Леха, Чеха та Руса – міфічних прабатьків трьох слов'янських племен. У польських версіях доводилося старшинство Леха і його ініціатива в заснуванні давньої столиці Польської держави – міста Гнезно. Цей генеалогічний міф виконував не лише генеалогічну функцію, а й ще одну, досить важливу: він підкреслював ієрархію і структуру відносин всередині єдиної спільності, яка об'єднувалася і кровною спорідненістю, і спільним «характером».

Однак легенда про П'ястів не стала частиною сарматського міфу, бо вона намагалася закріпити права королівської династії, яка до XVI століття уже не займала трон, та й державний устрій до цього часу зазнав значних змін. З'явилася потреба в новому міфі. А легенда про П'ястів лишилася в хроніках як доказ давності Польської держави.

Отже, на початковому етапі формування сарматської теорії походження польського народу та формування польської зовнішньої політики щодо сусідів виступає усвідомлене авторами конструювання міфу. Біблійна версія походження слов'ян потребує логічної зв'язки етнічної спільності з античними народами, а «міграційна» теорія ледь поєднується з легендою про трьох братів. «Міграційна» теорія робить акцент на зв'язку польського народу з давніми народами європейської цивілізації. Легенда про трьох братів насамперед підкреслює веслов'янську генетичну спільність [6, с. 256].

Як видно з аналізу джерел, для польських хроністів важливіше було вписати польську історію у світову (тобто в європейську), ніж підкреслити слов'янську єдність. До того ж їх більше цікавив пошук коренів і першооснов, ніж генеалогія правителів, бо влада короля в польському суспільстві з початку XVI століття поступалася своїми позиціями шляхті. Тому не випадково розвинулася саме перша версія.

Польський соціолог та дослідник С. Оссовський, оцінюючи роль етнічних міфів у формуванні польської самосвідомості, писав, що легенда про Леха, Чеха і Руса свідчить швидше не про кровну спорідненість трьох слов'янських народів, а про те, що вони (народи) ведуть своє походження від воїнів-завойовників [7, с. 140].

Підсумовуючи, можна сказати, що на початковому етапі, коли сарматське походження поляків об'єднувало їх з іншими слов'янами, головною була ідея єдності, приналежності польського народу до слов'янської європейської спільноти. Одночасно із пошуком спільних рис простежується ідея звеличення свого народу через його історичне минуле, адже етнічна самоідентифікація, як і національна, базується на двох основах: образу «чужого» та образу «свого».

Паралельно з формуванням сарматського міфу та існуванням п'ястівської концепції серед польської політичної еліти розвивається і концепція ягеллонська. Остання базується на спогадах про могутню

Річ Посполиту, котра виникла за часів Ягеллонів і була результатом низки вдалих уній та союзів, що своєю чергою привели до утворення багатонаціонального державного організму. Ягеллонська концепція характеризується антиросійською спрямованістю (Російська імперія виникла пізніше і розширювалася головним чином за рахунок завойовницької політики) і вирізняється від російської мирним напрямом ведення політичної, економічної, культурної та релігійної експансії на схід [8, с. 94].

Головним постулатом «ягеллонської спадщини» є визнання приналежності Польщі до західної християнської цивілізації та відмінності її історичного шляху від західноєвропейського через порубіжне розташування між Заходом і Сходом та виконання ролі представника й захисника західних цінностей. Окрім відмінностей польської історичної долі, зумовлених геополітичним чинником, акцентувалося на особливостях її політичної культури та практики політичного життя, яка склалася у Речі Посполитій з XVI століття у вигляді моделі шляхетської республіки. Згідно з її авторами, Річ Посполита, здійснюючи свою колонізацію Східної Європи щодо Заходу і Сходу, була політично і духовно самодостатньою і мала потенціал для творення особливої проміжної цивілізації. Ця концепція слугувала потребі поєднати польську історичну спадщину зі слов'янським та західноєвропейським світом задля подальшого відродження незалежної польської держави [9]. Найбільш радикальні прибічники цієї концепції відстоювали тезу, згідно з якою права Польщі до руських земель і Литви виникають із цивілізаційних заслуг [10, с. 112–115].

Водночас у баченні вітчизняних істориків політика правлячої польської династії Ягеллонів, з якою асоціюється польсько-литовський період української історії, оцінюється як негативна щодо українців та православних, із чим не завжди можна погодитися. Зокрема, хоча б щодо справ православної церкви – це і відновлення Галицької православної митрополії у 1371 р. (католицька була створена в 1375 р.) [11, с. 431], привілей Владислава III про зрівняння в правах православного духовенства з католицьким у 1443 р. [12], утворення Галицької православної єпархії в 1539 р. [11, с. 621–622] і т.д. Подібні приклади можна знайти і в інших сферах життя.

На протигагу «ягеллонському міфу» українська історіографія XIX століття висунула власний міф – міф козацький, котрий чи не найбільше підходив для утвердження та обґрунтування унікальності українців та їхньої ідентичності, з однієї сторони, а з іншої – саме в козацькій епосі можливо було віднайти хоча б якісь «елементи окремої державної організації, що зв'язувало історію і вибудовувало тяглість так званої української державності» [12].

Витворений у XIX столітті «ягеллонський міф» та концепція «цивілізаційної місії Речі Посполитої на Сході» отримав «друге дихання» нині з огляду на реальну місію Польщі як «адвоката» колишніх народів Речі Посполитої, особливо України, у справі інтеграції їх в європейську співдружність. За спостереженням англійського дослідника Т. Снейдера, з ягеллонської історичної спадщини литовці ідеалізували язичницький період (до 1386 р.) та антипольську політику Вітовта (1392–1430 рр.); білоруси «золотим віком» своєї державності вважали епоху до Люблінської унії 1569 р.; для поляків втіленням їхньої втраченої величі була Річ Посполита (1569–1795 рр.) [13; 14, с. 160].

У рамках ягеллонської концепції виділилися доктрини міжмор'я та прометеїзму. Міжмор'я (międzymorze) – проект, що передбачав утворення континентальної федерації держав між Адріатичним, Балтійським та Чорним морями на основі спадщини Першої Речі Посполитої. Ця концепція активно підтримується сучасними націоналістичними партіями Республіки Польща, які висловлюють побоювання втратити національну ідентичність поляків в європейських структурах і в 90-х роках XX століття навіть гостро виступали проти інтеграції до Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) [15, с. 52].

Прометеїзм (prometeizm) – політичний проект, що здійснювався у період між двома світовими війнами Ю. Пілсудським. Саме ідея мирного будівництва держави надихнула Ю. Пілсудського на втілювану ним федеративну концепцію, метою якої було не просто відродити Польщу після Першої світової війни, але передусім створити федерацію з Польщі, Литви, України та Білорусі. У переважаючому східному напрямі експансії, що декларував польський очільник, домінуючу роль мало саме українське питання задля ослаблення Росії [16, с. 268–269]. Складовим елементом прометеїзму було намагання «розпороти Росію за національними швами», як описував це сам Ю. Пілсудський [17, с. 63].

Після Другої світової війни традиції, сформовані у попередні історичні періоди польською політичною елітою, мали своє продовження в поглядах польських політичних емігрантів із середовища паризької «Культури», зокрема Є. Гедройця та Ю. Мерошевського. Є. Гедройць зібрав навколо себе інтелектуалів, які сформували інститут польської опозиційної думки, запропонувавши абсолютно новітнє бачення міжнародних відносин після Другої світової війни, яке передбачало незалежність України, Білорусі та Литви [17, с. 193–194]. У той час, коли польське суспільство іще було абсолютно не готове відмовитися від ідеї відродження Польської держави в кордонах Першої Речі Посполитої, польський публічний інтелектуал стверджував, що «не буде насправді вільних поляків, чехів чи угорців

без вільних українців, білорусів чи литовців» [18]. Отже, вільна Україна уособлювала собою невідворотність розпаду СРСР, що у 70–80-ті роки ХХ століття видавалося фантастикою [19].

Уже згадуваний вище Ю. Мєрошевський, що був лондонським кореспондентом часопису «Культура» і близьким другом Є. Гєдройця, був прихильником примирення Польщі із сусідніми народами по східному кордону, звідси іще одна назва «Доктрина Гєдройця-Мєрошевського» – «УЛБ» (від скорочення назв країн – Україна, Литва, Білорусь). Суть цієї доктрини полягала в тому, що необхідно визнати незворотність територіальних змін, які відбулися внаслідок Другої світової війни [20, с. 53]. Погодження поляків із втратою Вільноса і Львова розглядалося як головна умова примирення з сусідами поляків за східним кордоном, а надалі – здобуття країнами ЦСЄ, підконтрольним Радянському Союзу, незалежності [21, с. 196–198].

Геополітичні зміни в Центральній-Східній Європі, пов'язані з кризою та розпадом соціалістичної системи, занепадом східного блоку, збіглися із стрімким розвитком демократичних процесів у країнах регіону. Падіння Берлінського муру та об'єднання двох німецьких держав, криза, а за нею і розвал Радянського Союзу актуалізували для Польщі питання пошуку нової ніші у світовій політиці та необхідність вироблення нових зовнішньополітичних доктрин із чітким визначенням їхніх пріоритетів. Такою новою зовнішньополітичною доктриною для Польщі стала політика «двох шляхів», що її сформулював і реалізовував перший уряд Солідарності [22, с. 185–187].

У наступне десятиліття РП успішно реалізовує східну політику, важливе місце в якій посідає Україна. А у західному напрямі Польща активно і успішно у 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття торує шлях до європейських і євроатлантичних структур. Таким чином, можна підсумувати, що традиції ягеллонської та п'ястівської концепцій лягли в основу усіх зовнішньополітичних доктрин Польщі, що мали місце у ХХ – на початку ХХІ століть.

Література:

1. Неменский О. Пространства и идеологии восточной политики Польши. *Европа старая и новая*. 2007. № 8. URL: http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/prostranstva_i_ideologii_vostochnoiy_politiki_polshi_2007-8-13-16-8.htm
2. Wapinski R. Roman Dmowski. Lublin. : Wydawnictwo Lubelskie, 1989. S. 185.
3. Roszkowski W. *Najnowsza historia Polski (1914–1945)*. Warszawa : Świat książki, 2009. 688 s.
4. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні. Київ : ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. 512 с
5. Bielski M. *Kronika Polska*. T. I. S. 6.
6. Лєскінен М.В. Мифы и образы сарматизма. Истоки национальной идеологии Речи Посполитой. Москва, 2002. 178 с.; Лєскінен М.В. Национальный идеал поляка в истории: образ шляхтича-сармата. *Славянский альманах* / под ред. М.А. Робинсон. Москва : Индрик, 1998. С. 256–280.
7. Ossowski St. *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*. Warszawa : Spółdzielnia Wydawnicza «Książka», 1948. 287 s.
8. Koniuszewski A. *Meandry geopolityki. Wpływ gry mocarstw na położenie Polski*. Warszawa, 2012. 194 s.
9. Шевченко Н. «Ягеллонська спадщина» у світлі сучасних українських історичних студій. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua>
10. Сінкевич Є. Проблема цивілізаційної місії Речі Посполитої в історіографічному доробку представників краківської історичної школи. *Наукові праці МДГУ ім. П. Могили*. 2008. Т. 88. Вип. 75. С. 112–115.
11. Хрестоматія з історії України литовсько-польської доби / Упор. Т. Гошко. Львів, 2011. 727 с.
12. Гошко Т. Чужа доба своєї історії: інтерпретації литовсько-польської доби в українському історієписанні. *Інтеграція науки та освіти*. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/389/Hoschko_Чужа%20доба%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
13. Snyder T. *Nikt nie uwierzy w niewinność Polski*. URL: <https://magazyn.wp.pl/artukul/timothy-snyder-nikt-nie-uwierzy-w-niewinnosc-polski>
14. Осіп'ян О. Довгоочікувана реконструкція «неочікуваних націй» / Рец.: Timothy Snyder. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. New Haven and London: Yale University Press, 2003. 367 p. *Український гуманітарний огляд*. 2004. № 10. С. 160–168.
15. Михалев О. Вопрос о вступлении в НАТО в польском политическом дискурсе (1989–1993). *Словяноведение*. 2009. № 5. С. 52.
16. Суєля В. Юзеф Пілсудський. Київ : Дух і Літера, 2018. 618 с.
17. Pilsudski J. *Pisma zbiorowe*. T.V. Warszawa, 1939. 512 с..
18. Стрільчук Л. Сучасний польський націоналізм і українсько-польські суперечності – нові обличчя старих проблем. *Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал*. 2019. № 1 (64). С. 192–200.
19. Deklaracja w sprawie ukraińskiej. *Kultura*. 1977. № 5.
20. Стрільчук Л., Пасічник Ю. Президентський вимір сучасних українсько-польських відносин : монографія. Луцьк : Терези, 2020. 360 с.
21. Мєрошевський Ю. Російський «польський комплекс» і простір УЛБ. *Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури»*. Київ : Критика, 2005. С. 195–209.
22. Стрільчук Л. В. Україна – Польща: від добросусідських відносин до стратегічного партнерства (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : монографія. Луцьк : Волинські старожитності, 2013. 608 с.